

Modernist Leisure Architecture by Zygmunt Stępiński in 1960-1973

Keywords: modernism, leisure architecture, conservation, post-war architecture, Zakopane, Kazimierz Dolny, Łańskie Lake, Zygmunt Stępiński

Abstract

This paper is to reveal a little known page in the history of leisure architecture in the times of Polish People's Republic. The three resorts designed by Zygmunt Stępiński, are three different stories about of Polish modernism. These buildings differ in location, investors, the degree of implementation of the original project and the way they functioned in the period of the Polish People's Republic. The above-mentioned features also had an impact on the condition of these resort after the political, social and economic changes in the early 1990s. What they have in common is the designer – an outstanding Warsaw architect and his approach to architecture. The aim of the article is to analyze three modernist leisure facilities that have not yet been described in scientific publications and to bring closer the still not fully researched topic of leisure architecture of the communist period, to draw attention to its value and the need for further documentation and protection.

Zygmunt Stępiński (1908-1982) holds a significant place in the history of Warsaw's architecture after World War II. His work focused on both reconstructing the city and creating its new look. He is best known as a socialist realism designer of, among others, the W-Z route, the Mariensztat estate and Marszałkowska Housing District (Marszałkowska Dzielnica Mieszkaniowa, MDM). Stępiński worked until the early 1980s. and his works covered a number of architectural issues. Hotels and leisure architecture commissioned by national institutions take an important place in his oeuvre, including projects outside Warsaw. When Zygmunt Stępiński's death died his legacy was trans-

ferred to the Museum of Warsaw. Nowadays it is one of the largest collection of architectural drawings in the Museum. This paper's main source will be drawings from Museum of Warsaw, historical texts and current state of buildings.

In this article the author presents three leisure architectural buildings designed by Zygmunt Stępiński: House of the Press (today House of Creative Work of the Association of Polish Journalists in Kazimierz Dolny (1960-1967), Military Holiday Home (WDW) "Przyjaźń" in Zakopane (1969-1973) Holiday Resort of the Office of the Council of Ministers located by lake Łańskie (1967-1969, the original design was modified and additional interiors and surroundings were not implemented). Those projects got a comprehensive approach to design, including adaptation of the functional layout to nature, as well as stylistically and aesthetically consistent interior design and surroundings of the building. What was typical in Stępiński's leisure architecture is façade and interior being combination of noble materials, contemporary technology and original artistic works – sculptures and paintings (like mosaic and murals). Stępiński's designs are an excellent and original example of combining modernist architecture with the natural landscape. The mentioned buildings still serve their original function providing recreational services. Unfortunately, they not been protected as cultural heritage. The resort in Kazimierz Dolny survived in the least modified form. The WDW "Przyjaźń" Zakopane is currently being remodeled, while the resort in Łańsk lost its original form as a result of complete reconstruction after 2013 (when it was sold to a private owner).

Ewa Perlińska-Kobierzyńska, MA, architectural historian, graduate of University of Warsaw, curator and supervisor of architectural drawing collections at the Museum of Warsaw, her research interests include twentieth-century architecture with particular emphasis on the Warsaw occupation and reconstruction period, editor of book: *Między formą a ideologią. Architektura XX w. w Polsce* (2012), cocurator of the exhibition *More Greenery! Projects by Alina Scholtz* at the Wola Museum (2021) and curator of the exhibition *Alina Scholtz. Pioneer of landscape architecture* at the Institute of Design in Kielce (2022). ORCID:0000-0001-7706-7201; Contact: ewa.perlinska-kobierzynska@muzeumwarszawy.pl

Ewa Perlińska-Kobierzyńska
Muzeum Warszawy, Warszawa, Polska

Modernistyczna architektura wypoczynkowa Zygmunta Stępińskiego lat 1960-1973

Słowa kluczowe: modernizm, architektura wypoczynkowa, konserwacja, powojenna architektura, Zakopane, Kazimierz Dolny, Jezioro Łańskie, Zygmunt Stępiński

Wstęp

Tekst poświęcony jest trzem ośrodkom wypoczynkowym z okresu Polski Ludowej (PRL) zaprojektowanym przez architekta Zygmunta Stępińskiego: „Domu Prasy” w Kazimierzu Dolnym, Wojskowemu Ośrodkowi Wypoczynkowemu „Przyjaźń” w Zakopanem i Ośrodkowi Urzędu Rady Ministrów „Lalka” nad jeziorem Łańskim. Te trzy obiekty stanowią przykład różnych losów realizacji architektonicznych polskiego modernizmu, w zależności od ich lokalizacji, stopnia realizacji pierwotnego projektu i sposobu funkcjonowania w okresie PRL. Wymienione cechy miały również wpływ stan tych ośrodków po przemianach polityczno-społeczno-ekonomicznych na początku lat 90. XX w. To co je łączy to postać projektanta – wybitnego warszawskiego architekta i jego podejście do architektury. Celem artykułu jest analiza trzech do tej pory nie opisanych w publikacjach naukowych modernistycznych obiektów wypoczynkowych oraz przybliżenie wciąż jeszcze nie do końca przebadanego tematu architektury rekreacyjnej okresu PRL, zwrócenie uwagi na jej wartość i potrzebę dalszej dokumentacji oraz ochrony.

O ośrodkach wypoczynkowych jako specyficznym tworze polityczno-architektonicznym mówi się i pisze coraz więcej. Do tej pory ukazały się m.in. dwie książki poświęcone szerszej tematyce organizacji wypoczynku przez władze ludowe autorstwa Pawła Sowińskiego oraz Dariusza Jarosza¹. Natomiast tematyce architektury powojennego modernizmu i eksperymentów przestrzenno-funkcjonalnych stosowanych w obiektach wypoczynkowych od dłuższego czasu w swoich publikacjach przyglądają się m.in. dr Błażej Ciarkowski² i dr Agata Szmitkowska³. Ośro-

ki wypoczynkowe wzbudzają nostalgię za przeszłością, czasami dzieciństwa czego przykładem są powstające ich dokumentacje fotograficzne w postaci wystaw czy publikacji albumowych⁴. Ostatnim największym wydarzeniem w tej tematyce była wystawa „Wczasy. Krajobrazy wypoczynku” zorganizowana w Muzeum Architektury we Wrocławiu w 2023 roku. Mimo jednak tych wszystkich inicjatyw jest to temat wciąż nie przebadany kompleksowo, a budynki te stopniowo ulegają dewastacji, bądź są przebudowywane zatracając swoją pierwotną modernistyczną formę.

Po śmierci Zygmunta Stępińskiego, w latach 80. jego spuścizna projektowa została przekazana przez rodzinę do Muzeum Warszawy i do dziś stanowi ona jedną z największych kolekcji autorskich rysunków architektonicznych w zbiorach Muzeum. Wśród bogatej dokumentacji działalności zawodowej architekta zachowało się także kilkanaście nie reprodukowanych rysunków projektowych obiektów architektury wypoczynkowej. To one wraz ze spuścizną piśmienniczą architekta oraz źródłami archiwalnymi i prasowymi będą stanowiły podstawowy materiał źródłowy referatu⁵.

Zygmunt Stępiński - architekt

Zygmunt Stępiński (1908-1982) zajmuje znaczące miejsce w historii architektury Warszawy po 1945 roku. Jego liczne prace dotyczyły zarówno odbudowy miasta, jak też tworzenia jego nowego oblicza. Szerszemu odbiorcy znany jest głównie jako projektant socrealistycznych propagandowych inwestycji takich jak Trasa W-Z, osiedle Mariensztat, czy wreszcie Marszałkowska Dzielnica Mieszkaniowa (MDM). Jego działalność zawodowa rozpoczęła się w połowie lat 30. XX w. i trwała aż do początku lat 80. XX w., obejmując szereg różnorodnych zagadnień architektonicznych – od osiedlowej architektury mieszkaniowej i architekturę willową, przez obiekty usługowe (Pawilon Cepelii w centrum Warszawy) i obiekty hotelowe, po architekturę budynków instytucji publicznych. W większości

1. P. Sowiński, *Wakacje w Polsce Ludowej: polityka władz i ruch turystyczny (1945-1989)*, Warszawa 2005; D. Jarosz, „Masy pracujące przede wszystkim”: organizacja wypoczynku w Polsce 1945-1956, Warszawa 2003.

2. Zob. B. Ciarkowski, *Architektura nowego rytuału. Badania nad powojennymi modernistycznymi ośrodkami wypoczynkowymi* [w:] *Modernizm w Europie, modernizm w Gdyni: architektura XX wieku, jej badania i popularyzacja w Gdyni i Europie*, red. M. J. Sołtysik, R. Hirsch, Gdynia, Gdańsk 2019, s. 155-160.

3. Zob. A. Szmitkowska, *Architektura pracowniczych ośrodków wczasowych w Polsce. Zarys problematyki*, „Architectus” 2018, nr 3, s. 83-100 oraz A. Szmitkowska, *Architektura wybranych ośrodków wczasowych Pojezierza Mazurskiego w latach 1945-1980*, „Pamiętnik Sztuk Pięknych” 2016, nr 11, s. 199-204.

4. Zob. M. Wojdak, *Ostatni turnus: pocztówki z wczasów w PRL*, Kraków 2022.

5. Spuścizna piśmiennicza po Zigmuncie Stępińskim trafiła do Biblioteki Narodowej do Zbioru Rękopisów, sygn. 12423-12436.

1. Kazimierz Dolny, „Dom Prasy” obecnie „Dom Pracy Twórczej Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich”, ulica Małachowskiego 17, Zygmunt Stępiński, 1960-1965 (fot. Ewa Perlińska-Kobierzyńska, maj 2017)

1. Kazimierz Dolny, „Dom Prasy” („House of Press”), now „Dom Pracy Twórczej Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich” („House of Creative Work of the Association of Polish Journalists”), 17 Małachowskiego street, Zygmunt Stępiński, 1960-1965 (photo Ewa Perlińska-Kobierzyńska, May 2017)

są to reprezentatywne dla architektury modernizmu powojennego projekty, stanowiące do dziś o tożsamości miejskiej Warszawy.

Zygmunt Stępiński dyplom architekta otrzymał w 1933 roku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Wpływ wykształcenia w największym ówczesnie ośrodku kształcącym architektów w II RP widać w jego pracy zawodowej. Był modernistą i funkcjonalistą, jednak w swych projektach silnie akcentował ciągłość tradycji i miejsca nie bojąc się łączenia nowoczesności z formami architektury XVIII-wiecznej – baroku i klasycyzmu. Stępiński był również doskonałym rysownikiem, na co z pewnością wpływ mieli wykładowcy tacy jak Zygmunt Kamiński (Stępiński był jego asystentem w Katedrze Rysunku Odręcznego) czy Stanisław Noakowski. W jego projektach czuć też ducha pracowni prof. Bohdana Pniewskiego, u którego pracował w latach 1937-1939. Po wojnie jak większość warszawskich architektów związany był z Biurem Odbudowy Stolicy, w późniejszych latach pracował w biurach projektowych m.in. Biurze Urbanistycznym Warszawy czy w latach 1949-1965 jako generalny projektant w Miastoprojekt Śródmieście i Biurze Projektów Gospodarki Komunalnej „Stolica”⁶.

Projekty Zygmunta Stępińskiego charakteryzowało kompleksowe podejście do projektowania, obejmujące dostosowanie obiektu do charakteru miejsca, funkcjonalne rozplanowanie, a także spójne stylistycznie i estetycznie opracowanie wnętrza i otoczenia budynku. Charakterystyczne dla budynków Stępińskiego było łączenie materiałów szlachetnych ze współczesnymi technologiami, a także współpraca z artystami plastykami przy wyposażaniu wnętrza m.in. dekoracjach rzeźbiarskich i malarskich.

6. Zygmunt Stępiński 30 październik – 17 sierpień 1982. Działalność zawodowa rok 1927 – 9 sierpień 1982, Zbiory pomocnicze, Muzeum Warszawy, maszynopis, s. 22.

Ośrodki wypoczynkowe w PRL

Wypoczynek po II wojnie światowej został wpisany w politykę modernizacyjną nowych władz. Turystyka i rekreacja w dwudziestolecie międzywojennym będąca przywilejem wyższych klas w państwie socjalistycznym stała się dostępna dla klasy robotniczej. Zgodnie z hasłami nowego ustroju to co było niegdyś elitarne stało się egalitarne. Na wzór Związku Radzieckiego zorganizowana turystyka w Polsce Ludowej znalazła się pod auspicjami państwowymi. Propagowano kolektywne formy wypoczynku w ośrodkach pracowniczych, trwale wiążąc pracowników z miejscem pracy i ograniczając turystykę indywidualną. W celach centralizacji turystyki powołano Fundusz Wczasów Pracowniczych, zarządzający szeregiem obiektów wypoczynkowych. Dzięki FWP wśród milionów Polaków i ich rodzin zrodził się nawyk regularnego wypoczywania, co stanowiło element rozwoju cywilizacyjnego. Cykliczne wczasy stały się także jednym z elementów tzw. „małej stabilizacji”⁷. Wypoczynek miał być motywatorem do wytężonej pracy, ale był też narzędziem kształtowania postaw, na co wpływ miały m.in. przyjęte rozwiązania funkcjonalne w obiektach wypoczynkowych i realizowany w nich program kulturalno-oświatowy.

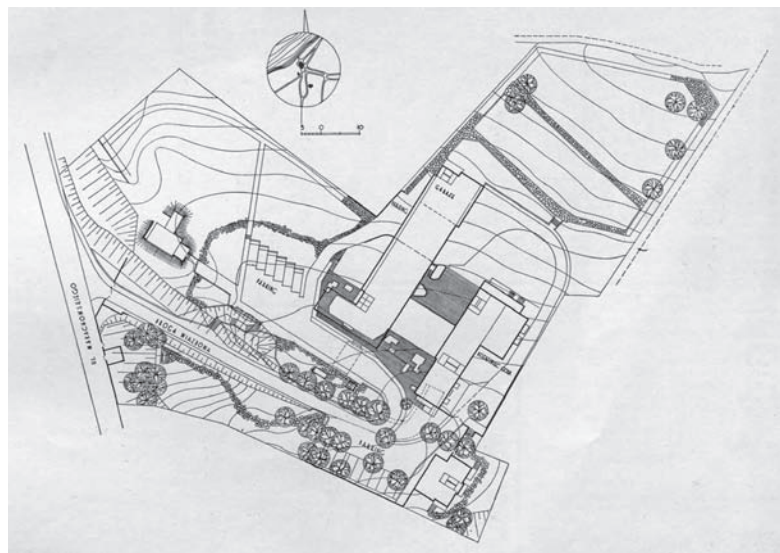
Elementem łączącym kwestie ideologiczne z realizacją wypoczynku i jej scenografią była architektura. Budownictwo rekreacyjne przyspieszyło po 1956 roku, osiągając punkt kulminacyjny w drugiej połowie lat 60. i latach 70. XX w., Andrzej Szczerski wprost pisał o „dekadzie budownictwa wypoczynkowego”⁸. Przypadający na ten czas rozwój architektury późnego modernizmu, spowodował, że to architektura nowoczesna stała się symbolem luksusu i awansu społecznego. Należy podkreślić, zróżnicowany charakter

7. B. Ciarkowski, op.cit, s. 156.

8. A. Szczerski, Cztery nowoczesności: teksty o sztuce i architekturze polskiej XX wieku, Kraków 2015, s. 143.

2. Kazimierz Dolny, plan sytuacyjny zespołu budynków „Domu Prasy”, ulica Małachowskiego 17, Zygmunt Stępiński, 1960-1965, (źródło: „Architektura” 1965, nr 4, s. 139)

2. Kazimierz Dolny, situation plan of „Dom Prasy” („House of Press”), 17 Małachowskiego street, Zygmunt Stępiński, 1960-1965 (source: „Architektura” 1965, nr 4, s. 139)

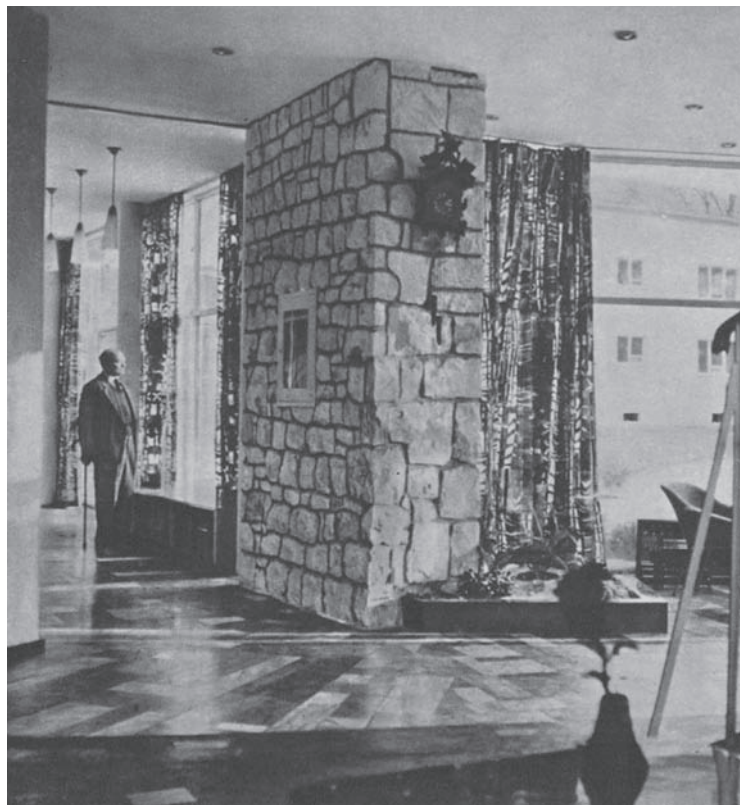
powstających obiektów wypoczynkowych w zależności od typu zakwaterowania od sezonowych ośrodków z zabudową prefabrykowaną po obiekty typu hotelowego nazywane domami wczasowymi te ostatnie również różniły się oferowanym standardem w zależności czy były to zakładowe, branżowe czy wreszcie obiekty powstające dla elit politycznych.

Zygmunt Stępiński całe swoje życie zawodowe związał ze stolicą, właściwie jedyne jego poza warszawskie realizacje to ośrodki wypoczynkowe. Zaprojektował on pięć takich obiektów, z czego trzy zostały zrealizowane i zasługują na poczesne miejsce w historii polskiego modernizmu powojennego: w Kazimierzu Dolnym, Zakopanem oraz nad jeziorem Łańskim. Nie zrealizowane pozostały projekty: ośrodka wypoczynkowego dla Huty Warszawa nad Jeziorem Zegrzyńskim oraz Dom Książki w Krynicy Zdrój.

Na stoku – „Dom Prasy” w Kazimierzu Dolnym (1960-1967)

W 1960 roku Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa”⁹ zwróciła się do Zygmunta Stępińskiego z prośbą o zaprojektowanie domu wypoczynkowego „Dom Prasy” (obecnie „Dom Pracy Twórczej Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich” w skrócie „Dom Dziennikarza”) w Kazimierzu Dolnym. Spółdzielnia Wydawnicza był to majątny zleceniodawca, stąd też decyzja o budowie budynku o stosunkowo dużej kubaturze 15 000 m³ i bogatym programie użytkowym, dodatkowo na terenie otaczającym budynek miał powstać basen pływacki, również projektu Zygmunta Stępińskiego (ostatecznie zrealizowany dopiero w 1967 roku). Działkę o nieregularnym kształcie zbliżonym do litery „L” zakupiono na dość stromym stoku jednego ze wzgórz przeciwnych do Góry Trzech Krzyży i baszty zamkowej, u wylotu wąwozu Małachowskiego, bezpośrednio w sąsiedztwie pisarki Marii Kuncewiczowej. Poza kwestiami topografii terenu domu pisarki dużym wyzwaniem projektowym była decyzja czy nawiązywać do charakterystycznej architektury kazimierskiej, jak zrobił np. Karol Siciński budując zlokalizowany przy rynku Dom Architekta¹⁰. Ostatecznie Stępiński postawił na architekturę modernistyczną (szczególnie, że budynek widoczny był w panoramie miasteczka jedynie z góry zamkowej), jedynym elementem łączącym ją z lokalną architekturą był biały wapień z pobliskich kamieniołomów użyty jako okładzina dolnej kondygnacji elewacji frontowej (il. 1) oraz elewacji od strony tylnej.

Powstał zespół budynków połączonych parterami oraz tarasami z wyraźnie wyodrębnionymi funkcjami: hotelową, społeczną i gospodarczą, dodatkowo obok wybudowano wolnostojący budynek administracji (il. 2). Mocne rozczłonkowanie bryły budynku nadało jej kameralny charakter, a także umożliwiło stworzenie

3. Kazimierz Dolny, „Dom Prasy”, hall wejścia głównego, ulica Małachowskiego 17, Zygmunt Stępiński, 1960-1965 (fot. Tadeusz Korkuć, źródło: „Architektura” 1965, nr 4, s. 144)

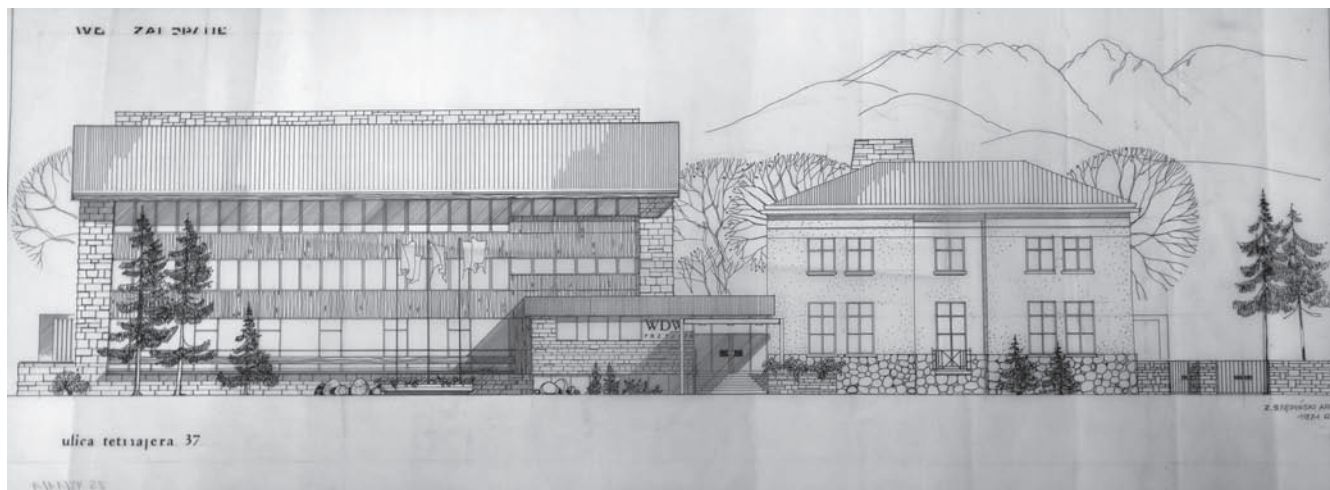
3. Kazimierz Dolny, „Dom Prasy” („House of Press”), hall of the main entrance, 17 Małachowskiego street, Zygmunt Stępiński, 1960-1965 (photo Tadeusz Korkuć, source: „Architektura” 1965, nr 4, s. 144)

wielu atrakcyjnych plastycznie kompozycji w zależności od której strony obserwujemy założenie. Główny budynek mieści część hotelową, na którą składało się 51 pokoi dwuosobowych, 12 jednoosobowych oraz 6 apartamentów dwupokojowych. Z hallu wejściowego z recepcją, przeszklonym łącznikiem przechodziło się obok jadalni do części wspólnych: na parterze sali klubowej z kominkiem, na I p. sali telewizyjnej i biblioteki, a w podziemiu cocktail baru. Za jadalnią była wydzielona część gospodarcza budynku na parterze z kuchnią, pralnią, suszarnią i komorą chłodniczą, nad nimi na I p. były przestrzenie biurowe. Łącznik części hotelowej i usługowej od zewnątrz tworzył dwa tarasy, od frontu na poziomie gruntu z elementem kompozycyjnym w postaci brodzika (nie zachowany) od tyłu zaś wyjście na taras prowadziło przez jadalnię. W związku ze spadkiem terenu tylny taras był podwyższony. W bryle głównego budynku przewidziano miejsce na garaże dla 6 pojazdów (wjazd od tyłu budynku) oraz obok budynku 25 miejsc postojowych.

Niezwykle cennym elementem projektu z perspektywy historii dizajnu XX wieku były wnętrza „Domu Prasy” zaprojektowane przez Zygmunta Stępińskiego z architektami Grzegorzem Chruścielewskim i Andrzejem Milewskim. Do wykonania elementów plastycznych wykończenia wnętrz zostały zatrudnione uznana artystka - Anna Fiszer oraz K. Ciecierska, które wykonały projekty zasłon okiennych specjalnie do wnętrza hallu, łącznika z jadalnią (il. 3) oraz jadalni, sali klubowej, odczytowej i biblioteki. Prawdopodobnie tkaniny powstały w technice ręcznego druku, bo ta była najczę-

9. Powołane do życia w 1947 roku przedsiębiorstwo wydawnicze było monopolistą na rynku szczególnie po przekształceniu w 1973 roku w RSW „Prasa-Książka-Ruch”, publikując większość wysokonakładowych gazet i czasopism wychodzących w PRL, jej głównym udziałowcem było PZPR.

10. Z. Stępiński, *Gdybym miał dwa miliony dolarów...*, „Kamena” 1981, nr 13 (733), s. 12.

4. Zakopane, Wojskowy Dom Wypoczynkowy (dalej WDW) „Przyjaźń”, projekt elewacji frontowej, ulica Kazimierza Przerwy-Tetmajera 27, Zygmunt Stępiński, 1971 (źródło: Muzeum Warszawy, sygn. MHW 9057/PI)

4. Zakopane, Wojskowy Dom Wypoczynkowy (further cit. WDW) "Przyjaźń" (Military Holiday Home "Friendship"), project of front elevation, 27 Kazimierza Przerwy-Tetmajera street, Zygmunt Stępiński, 1971 (from the collection of Warsaw Museum sygn. MHW 9057/PI)

ściej stosowana przez artystkę-malarkę i projektantkę Annę Fiszer¹¹. Do dekoracji cocktail baru zatrudniono Krystynę Kozłowską, absolwentkę Warszawskiej ASP, zajmującą się malarstwem sztalugowym oraz ściennym w tym technikami fresku, sgraffita i mozaiki¹². W tej ostatniej technice wykonała elementy dekoracyjne na ścianach w cocktail barze. Jednak za najbardziej oryginalny element plastyczny wewnątrz należy uznać wykonaną w technice własnej przez Hannę Żuławsą kompozycję w sali odczytowo-telewizyjnej. Zachowana do dziś kompozycja malarska została wykonana na kalce i wprasowana w płytę laminowaną w Stoczni Gdańskiej¹³.

Obiekt zachował się do dzisiaj w niemal niezmiennym stanie. Jediną ingerencją w bryłę budynku na przestrzeni lat było dobudowanie kondygnacji nad łącznikiem między hallem wejściowym i częścią społeczną, obecnie nad salą jadalni znajduje się sala wykorzystywana jako konferencyjna. Wymianie uległa stolarka okienna oraz w dużej mierze wyposażenie. Zachowano podział wewnątrz oraz detale architektonicz-

ne i plastyczne m.in. wbudowaną szafę w bibliotece oraz dekoracje w sali odczytów i cocktail baru. Od 1993 roku budynek od Skarbu Państwa dzierżawi Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich, stąd też obecnie używana nazwa obiektu Dom Dziennikarza. Świadomość obecnie zarządzających budynkiem, wartości i historii obiektu niesie nadzieję, że nie ulegnie on znacznym przekształceniom w najbliższych latach.

Z widokiem na Giewont – Wojskowy Dom Wypoczynkowy „Przyjaźń” w Zakopanem (1969-1973)

Od 1960 roku Zygmunt Stępiński był generalnym projektantem w Wojskowym Biurze Projektowym, prawdopodobnie to przez Biuro otrzymał zlecenie na wykonanie Wojskowego Domu Wypoczynkowego „Przyjaźń” w Zakopanem, którego inwestorem było Ministerstwo Obrony Narodowej. Projekt Stępińskiego dotyczył stworzenia obiektu hotelowego połączonego z zakupioną wcześniej przez wojsko wolnostojącą willą z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Nowy budynek składał się z dwóch brył: parterowej jadalni od strony ogrodowej oraz trójkondygnacyjnej części hotelowej (il. 4-5). Stary i nowe budynki zostały połączone parterowym łącznikiem, na który składały

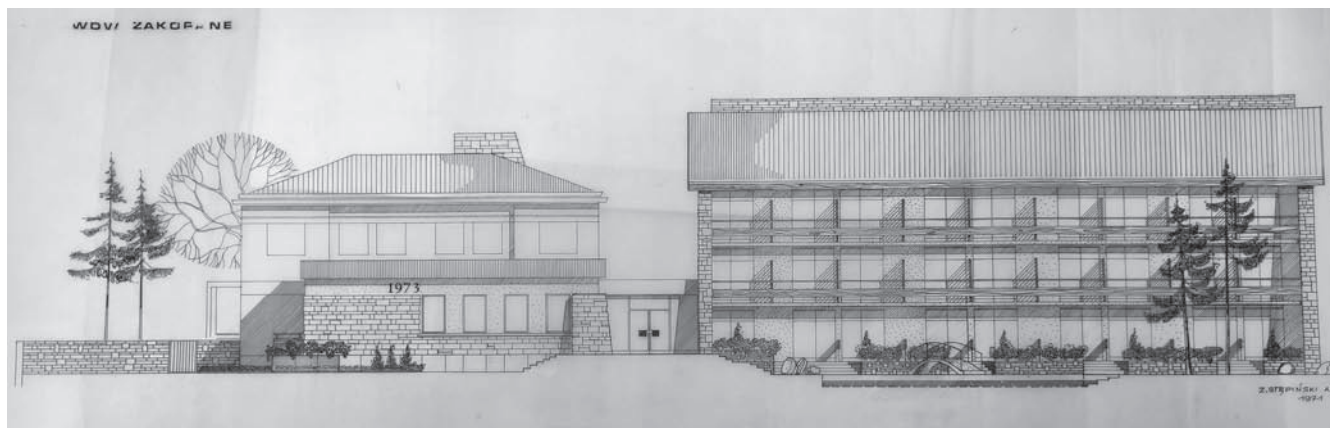
11. I. Huml, *Sztuka przedmiotu – przedmiot sztuki*, Warszawa 2003, s. 205.

12. Słownik artystów plastyków: artyści plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970, słownik biograficzny, Warszawa 1972, s. 275.

13. K. Marczewski, „Dom Prasy” w Kazimierzu n/Wisłą, „Architektura” 1965, nr 4, s. 138.

5. Zakopane, WDW „Przyjaźń”, projekt elewacji ogrodowej, ulica Kazimierza Przerwy-Tetmajera 27, Zygmunt Stępiński, 1971 (źródło: Muzeum Warszawy, sygn. MHW 9058/PI)

5. Zakopane, WDW "Przyjaźń" (Military Holiday Home "Friendship") project of garden elevation, 27 Kazimierza Przerwy-Tetmajera street, Zygmunt Stępiński, 1971 (from the collection of Warsaw Museum sygn. MHW 9058/PI)

się hall z recepcją oraz niewielkie patio z brodzikiem. Część hotelowa miała układ korytarzowy z pokojami umieszczonymi wyłącznie po południowej stronie korytarza z oknami wychodzącymi na ogród oraz widok na Giewont. Pokoje hotelowe miały powtarzalny układ: wejście z korytarza do przedpokoju, z które wchodziło się do łazienki i pokoju z wyjściem na balkon. Jedynie w części zachodniej budynku przewidziane były apartamenty dwupokojowe. Stępiński wraz z architektem Włodzimierzem Ordonem zaprojektował również wnętrze, za które otrzymali nagrodę SARP¹⁴. W ramach projektu powstało wyposażenie pokoi gościnnych, jadalni, baru w podziemiu, pokoju kominkowego (zlokalizowanego w starym budynku). Dodatkowo wszystkie przestrzenie komunikacyjne otrzymały jednolite wyposażenie: hall wejściowy z portiernią, korytarze trzech kondygnacji z marmoryzowaną kamieniarką (także kwietników) (il. 6) oraz patio. Dodatkowo w holu architekci zaprojektowali belkę drewnianą „sorsębową”, pokrytą drewnianą płaskorzeźbą ludową¹⁵. We wnętrzach projektanci łączyli elementy kamieniarki, drewna, z nowoczesnymi aluminiowymi detalami, czy też meblami pokrytymi tworzywami sztucznymi jak np. w kanapie usytuowanej obok patio czy stołkach barowych w podziemiu. Jedynie sali kominkowej nadano bardziej regionalny charakter wprowadzając drewniane meble zaprojektowane prawdopodobnie w Spółdzielni ŁAD.

Niewielki teren ośrodka został ogrodzony z trzech stron wysokim kamiennym murem (od frontu działkę domykała bryła budynku hotelowego). Jednolity stylistycznie projekt otoczenia obiektu obejmował również elementy małej architektury w ogrodzie. Punkt centralny założenia widziany z balkonów pokoi gości stanowił kamienny brodzik wypełniony wodą, przy którym została ustawiona kamienna ławka oraz przerzucono nad nim mostek. Niezwykle atrakcyjnie wizualnie została rozwiązana różnica poziomów pomiędzy pawilonem jadalni i poziomem gruntu starego budynku, tam też w ogrodzeniu utworzono miejsce odpoczynku z ławką.

Po upadku socjalizmu budynek pozostał w rękach wojska polskiego nadal pełniąc funkcję obiektu wypoczynkowego (il. 7). Po kolejnych przekształceniach strukturalnych w 2011 roku Wojskowa Agencja Mieszkaniowa utworzyła AMW REWITA Sp. z o.o., która zarządza wojskowymi ośrodkami wypoczynkowymi. W większości są to obiekty wybudowane w okresie PRL. Dzisiejsza sytuacja rynkowa spowodowała, że działają one nie tylko dla wojska, ale świadczą komercyjne usługi noclegowe. Zmiana odbiorcy i wyjście poza funkcjonowanie jako ośrodki pracownicze spowodowała konieczność nadążenia za rynkiem. Przykładem tego jest „Przyjaźń” w Zakopanem, która od maja 2023 roku jest przebudowywana aby dostosować się do potrzeb dzisiejszych użytkowników.

6. Zakopane, WDW „Przyjaźń”, klatka schodowa, ulica Kazimierza Przerwy-Tetmajera 27, Zygmunt Stępiński, 1969-1973, (fot. Ewa Perlińska-Kobierzyńska, kwiecień 2023)

6. Zakopane, WDW „Przyjaźń” (Military Holiday Home „Friendship”), staircase, 27 Kazimierza Przerwy-Tetmajera street, Zygmunt Stępiński, 1969-1973 (fot. Ewa Perlińska-Kobierzyńska, April 2023)

Zakopane jest na mapie Polski jednym z największych ośrodków turystycznych, całe praktycznie miasto i jego infrastruktura dostosowane są do funkcjonowania tej branży. Ilość obiektów noclegowych i w związku z tym konkurencja jest ogromna.

Niestety trwające w WDW „Przyjaźń” prace budowlane według projektu architekta Ziemowita Domagały zdecydowanie przekraczają pojęcie przebudowy. Z pierwotnego budynku pozostały wyłącznie ściany konstrukcyjne. Zdecydowano się na całkowitą przebudowę wnętrza, usunięcie wewnętrznej klatki schodowej, montaż windy oraz podwyższenie dachu i przebudowę piwnic na cele spa. Otaczający budynek duży teren zielony przeznaczony ma być na parking dla samochodów gości. Po zakończeniu prac budowlanych próżno będzie już szukać elementów późno modernistycznego budynku wypoczynkowego. Niestety tym samym z mapy znika bardzo ciekawy ośrodek wypoczynkowy z PRL oraz oryginalny projekt Zygmunta Stępińskiego

Nad jeziorem Łańskim – Ośrodek Urzędu Rady Ministrów „Łalka” (1967-1969)

Głęboko w podolsztyńskich lasach nad jeziorem Łańskim, wyrosła „mityczna” twierdza członków Biura Politycznego i jego gości. Początek inwestycji w tym rejonie należy wiązać z oddaniem w 1952 roku leśniczówki, wcześniej odwiedzanej przez Hermana Goeringa Bolesławowi Bierutowi. Już za czasów Władysława Gomułki przystąpiono do budowy nowych obiektów wypoczynkowych: willi szachulcowej, a następnie bungalów w połowie lat 60. XX w. oraz krytego basenu¹⁶. Poza obszarem centralnym ośrodka na przełomie lat 60. i 70. XX w. powstały jeszcze dwa

14. Zaświadczenie nr 519/70, z 22 czerwca 1970 r., Zbiór Rękopisów, Biblioteka Narodowa, sygn. 12430.

15. Włodzimierz Ordon, Zygmunt Stępiński, Do P.O.P. Pracownia TAS. Dotyczy projektu wnętrza WDW „Przyjaźń”, 19.03.1972, Zbiór Rękopisów, Biblioteka Narodowa, sygn. 12430.

16. A. Szmitkowska, *Architektura wybranych ośrodków wczasowych Pojezierza Mazurskiego w latach 1945-1980*, „Pamiętnik Sztuk Pięknych”, 2016, nr 11, s. 200.

7. Zakopane, WDW „Przyjaźń”, ulica Kazimierza Przerwy-Tetmajera 27, Zygmunt Stępiński, 1969-1973, (fot. Ewa Perlińska-Kobierzyńska, kwiecień 2023)

7. Zakopane, WDW „Przyjaźń” (Military Holiday Home „Friendship”), 27 Kazimierza Przerwy-Tetmajera street, Zygmunt Stępiński, 1969-1973 (fot. Ewa Perlińska-Kobierzyńska, April 2023)

budynki wypoczynkowe „Lalka” i „Kormoran”. „Lalka” pełniła funkcję ośrodka drugiej kategorii, była „przed-sionkiem” oddalonym o 3 km od głównej części. Rewir B jak często go nazywano był przeznaczony dla gości będących wysoko w hierarchii partyjno-politycznej, ale nie będących członkami Biura Politycznego czy Prezydium Rządu. Dzięki badaniom nad twórczością Zygmunta Stępińskiego prowadzonym w Muzeum Warszawy i zachowanych tam projektom udało się przypisać mu realizację ośrodka „Lalka”. Zachowany do dziś ośrodek „Kormoran” nie został do tej pory przebadany i nie znamy jego autora.

W zbiorach Muzeum Warszawy zachowały projekty czterech wariantów ośrodka „Lalka” z 1967 roku. Punktem wyjścia dla Zygmunta Stępińskiego była topografia terenu. Budynek miał zostać zrealizowany

nad brzegiem jeziora Łańskiego, w tym miejscu linia brzegowa tworzyła wypukłość i to ona zaważyła na bryle architektonicznej. We wszystkich koncepcjach widać podłużny łamany zgodnie z linią nadbrzeża rzut budynku. W części mieszkalnej i gospodarczej obiekt miał być dwupoziomowy – niski i wysoki parter, jednokondygnacyjna miała być jadalnia z tarasem częściowo posadowiona na wodzie. W części hotelowej przewidzianych było 14 apartamentów z łazienkami, w części wspólnej w niskim parterze przewidziano holl z barem, kular oraz salon¹⁷. Warianty projektu różniły się kątem załamania skrzydeł budynku, a także opracowaniem elewacji, najbliższej zrealizowanej wersji jest wariant C projektu (il. 8). Budynek ostatecznie zrealizowano w 1969 roku obniżając znacząco koszty użytych materiałów, a także redukując zaplecze obsługujące gości. Do realizacji wybrano wariant o najprostszej bryle, zachowując łamany rzut budynku oparty na trzech połączonych skrzydłach oraz jadalnię z tarasem umiejscowioną na wodzie.

W początku lat 90. ówczesnie zarządzający ośrodkiem rządowym w Łańsku Henryk Jagielski zmienił nazwę ośrodka z „Lalka” na „Cyranka”, nawiązując do Józefa Cyrankiewicza, który odwiedzał ośrodek, po tym jak został pozbawiony władzy¹⁸. W 2008 roku Urząd Rady Ministrów przekazał obiekt Starostwu Powiatowemu w Olsztynie¹⁹. Jeszcze w tym samym roku budynek sprzedano za 5 mln zł. W 2010 roku nowy prywatny właściciel dokonał gruntownej przebudowy w stylu neoregionalnym: jedyne co pozostawiono z pierwotnej bryły to łamany kształt budynku, elewacje przekształcono dodając drewniane okładziny i rzeź-

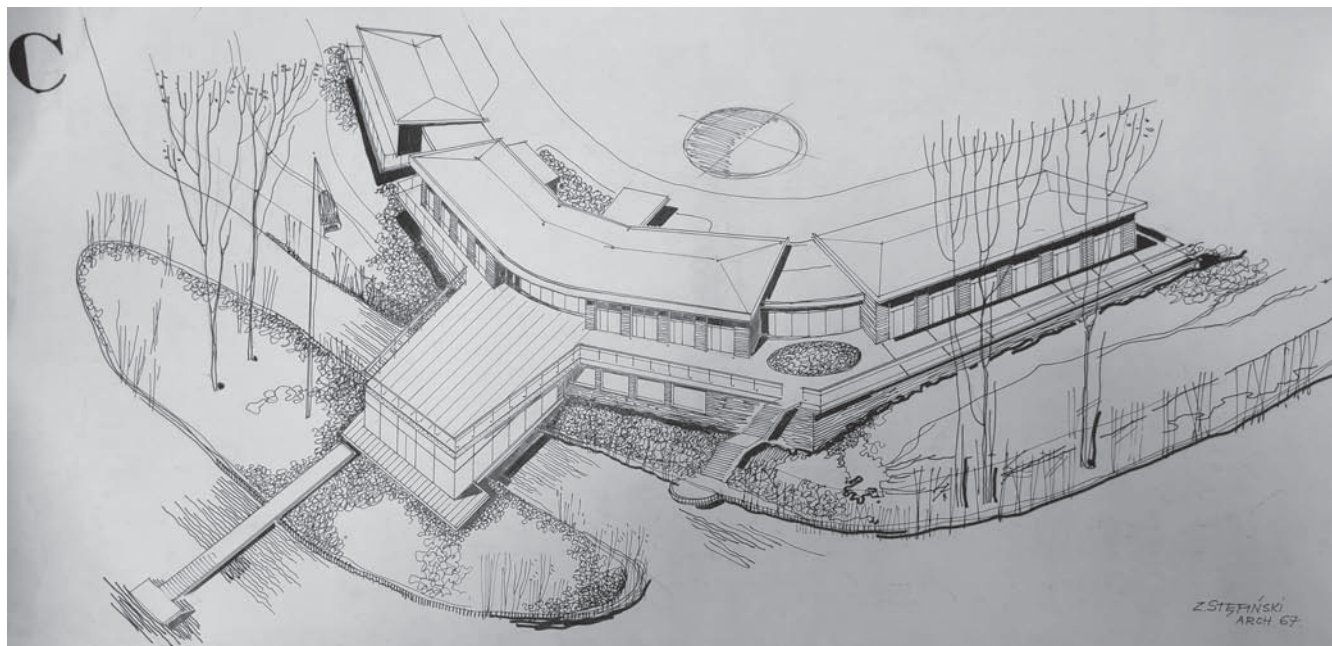
17. Z. Stępiński, *Opis techniczny projektu hotelu URM „Lalka” nad jeziorem Łańsk*, Zbiór Rękopisów, Biblioteka Narodowa, sygn. 12429.

18. W. Białkowski, *Łańsk bez kurtyny*, Olsztyn 1996, s. 209-210.

19. *Cyranka dostępna dla wszystkich*, <https://olsztyn24.com/news/4254-cyranka-dostepna-dla-wszystkich.html> (dostęp: 19.09.2023).

8. Ośrodek wypoczynkowy Urzędu Rady Ministrów nad jezioro Łańskim, projekt wariantu C, Zygmunt Stępiński, 1967 (źródło: Muzeum Warszawy, sygn. MHW 9036/PI)

8. Holiday Resort of the Office of the Council of Ministers located by the lake Łańskie, project of variant C, Zygmunt Stępiński, 1967 (from the collection of Warsaw Museum sygn. MHW 9036/PI)

bione detale, dach podwyższono i przekryto strzechą. Wnętrza przeprojektował architekt Patryk Kowalski, jak sam pisał o projekcie łącząc naturalność otaczającego krajobrazu z nowoczesnym wzornictwem po przez zestawienia naturalnych materiałów kamienia, drewna ze współczesną formą²⁰.

Podsumowanie

Projekty Stępińskiego stanowią doskonały i oryginalny przykład relacji architektury modernistycznej z otaczającym krajobrazem. Przedstawione powyżej projekty charakteryzował układ funkcjonalny, czytelny i prosty z wyraźnym podkreśleniem podziałów w bryle budynku, a także starannie przemyślane i wykonane detale architektoniczne. Historia opisanych powyżej trzech ośrodków wypoczynkowych jest znamieną dla losów architektury modernizmu powojennego. Niestety z trzech projektów Stępińskiego obecnie w formie zbliżonej do pierwotnej funkcjonuje już tylko „Dom Prasy” w Kazimierzu Dolnym. Komerccjalizacja wypoczynku, a także obecność na rynku prywatnych inwestorów w znaczący sposób zaważyła na współczesnym funkcjonowaniu opisanych budynków. Wyraźnie widać także, jak duże znaczenie dla zachowania obiektów modernistycznych ma ich obecność w literaturze fachowej oraz popularnonaukowej,

a nawet turystycznej. Jednym obiektem, który do czekał się szczegółowych opracowań zarówno w literaturze branżowej z czasu realizacji m.in. w „Architekturze” oraz innych pismach i przewodnikach jest „Dom Prasy” w Kazimierzu Dolnym²¹. Prawdopodobnie zaważyło to na zauważeniu obiektu również we współczesnych opracowaniach. Również ciągłość funkcji i instytucji zarządzającej obiektem zadecydowało o obecnym stanie budynku. Pozostałe obiekty mające charakter państwowy nie były szeroko opisywane w prasie²², a po przemianach początku lat 90. znalazły się w dużo gorszej sytuacji. Ośrodek z Zakopanego musiał nadążyć za współczesnym rynkiem usług hotelowych, a budynki rządowych ośrodków przez lata ukrywane przed opinią publiczną stały się obciążeniem dla państwa i zaczęto je masowo wyprzedawać. Niestety brak docenienia architektury modernizmu oraz jakiegokolwiek formy ich ochrony zadecydowało o zatarciu ich pierwotnej formy²³.

20. <https://www.patrykkowalski.eu/projekt/osrodek-cyranka-olsztyn>, (dostęp: 30.11.2023).

21. W. Wójcikowski, *Puławy, Kazimierz, Nałęczów i okolice*, Warszawa 1978, s. 35, il. 4.; M. Leśniakowska, *Architektura w Kazimierzu Dolnym i Janowcu*, Warszawa 2001, s. 63.

22. Mimo istniejącej literatury fachowej poświęconej modernizmowi w Zakopane, projekt Zygmunta Stępińskiego nie został zauważony. Por. Z. Możdziej, *Architektura i rozwój przestrzenny Zakopanego 1600-2021*, Zakopane 2021.

23. W okolicach Łańska, pierwotną bryłę, a nawet część dekoracji zachował jeszcze ośrodek „Kormoran”, również przekazany przez URM Starostwu Powiatowemu, a następnie sprzedany prywatnemu właścicielowi. Dziś należy do firmy Rumszewicz Sailing, zajmującej się organizacją obozów żeglarskich dla dzieci i młodzieży.

Bibliografia

- Białkowski W., *Łańsk bez kurtyny*, Olsztyn 1996
- Ciarkowski B., *Architektura nowego rytuału. Badania nad powojennymi modernistycznymi ośrodkami wypoczynkowymi* [w:] *Modernizm w Europie, modernizm w Gdyni: architektura XX wieku, jej badania i popularyzacja w Gdyni i Europie*, red. M.J. Soltysik, R. Hirsch, Gdynia, Gdańsk 2019, s. 155-160
- Huml I., *Sztuka przedmiotu – przedmiot sztuki*, Warszawa 2003
- Jarosz D., „Masy pracujące przede wszystkim”: organizacja wypoczynku w Polsce 1945-1956, Warszawa 2003
- Leśniakowska M., *Architektura w Kazimierzu Dolnym i Janowcu*, Warszawa 2001
- Marczewski K., „Dom Prasy” w Kazimierzu n/Wisłą, „Architektura” 1965, nr 4, s. 137-144
- Możdziej Z., *Architektura i rozwój przestrzenny Zakopanego 1600-2021*, Zakopane 2021
- Sowiński P., *Wakacje w Polsce Ludowej: polityka władz i ruch turystyczny (1945-1989)*, Warszawa 2005
- Słownik artystów plastyków: artyści plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970, słownik biograficzny*, Warszawa 1972
- Stępiński Z., *Gdybym miał dwa miliony dolarów...*, „Kamena” 1981, nr 13 (733), s. 11-12
- Szczerski A., *Cztery nowoczesności: teksty o sztuce i architekturze polskiej XX wieku*, Kraków 2015
- Szmitkowska A., *Architektura pracowniczych ośrodków wczasowych w Polsce. Zarys problematyki*, „Architectus” 2018, nr 3, s. 83-100
- Szmitkowska A., *Architektura wybranych ośrodków wczasowych Pojezierza Mazurskiego w latach 1945-1980*, „Pamiętnik Sztuk Pięknych” 2016, nr 11, s. 199-204
- Tobuch A., *Ośrodki wypoczynkowe PRL-owskich dygnitarzy*, „Architektura Murator” 202, nr 2, s. 52-56
- Wójcikowski W., *Puławy, Kazimierz, Nałęczów i okolice*, Warszawa 1978
- Zbiór dokumentacji architektonicznej, Muzeum Warszawy, sygn. MHW 9034/PI – 9063/PI
- Zbiór Rękopisów, Biblioteka Narodowa, sygn. 12423 – 12436
- Źródła internetowe: <https://www.patrykkowalski.eu/projekt/osrodek-cyranka-olsztyn>, (dostęp: 30.11.2023)

Ewa Perlińska-Kobierzyńska, mgr, historyczka architektury, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego, kuratorka i opiekunka zbioru dokumentacji architektonicznej w Muzeum Warszawy, naukowo zajmuje się architekturą XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem środowiska warszawskiego okresu okupacji i odbudowy, redaktorka materiałów konferencyjnych: *Między formą a ideologią. Architektura XX w. w Polsce* (2012), współkuratorka wystawy *Więcej zieleni! Projekty Aliny Scholtz* w Muzeum Woli w 2021 roku oraz kuratorka wystawy Alina Scholtz. Pionierka architektury krajobrazu w Instytucie Dizajnu w Kielcach w 2022 roku. ORCID 0000-0001-7706-7201. Kontakt: ewa.perlinska-kobierzynska@muzeumwarszawy.pl